

О БОРБАМА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ БЕОГРАДА ОКТОБРА 1944. ГОДИНЕ

— Из ратног дневника —

13. октобар

Сло Бабе! Борба се води на свим секторима у околини Београда. На земљи и у ваздуху. Први пут посматрамо двобоје авијације. И гледамо како авион гори у ваздуху. Догледом пажљиво посматрам да бих оцијенио чији авион гори. Видим дивно како њемачки авиони бјеже према Београду. Два штурмовика оближеју авион у пламену.

— Њемачки гори! — радосно узвикнух.

— Ура! Тако му и треба! — узвикнуше неколико другова.

Као буктиња авион у пламену брзо пада. Сунце на западу обасјава ову буктињу.

Топови стално туку брда изнад Раље. Чују се руски тенкови како тамо, долином ка Раљи, тугње. Митраљези и „шарџи“ реско и дугим рафалима дејствују тамо негде испод Авале. Прва пролетерска јавља радиограмом: „Налазимо се испод Авале. Руски тенкови маршују цестом“.²

Немам везу са командантом дивизије. Пошао је са политичким комесаром на састанак са штабом корпуса Црвене армије код Раље.

Тринаеста пролетерска бригада „Раде Кончар“ спрема се за покрет. Она је резерва Осме црногорске бригаде. Пјесма се ори. Иду хрватски пролетери да заједно са осталим борцима ослобађају главни град Југославије.

Чекам наредбу за покрет. Сви смо нестрпљиви. Хтјели бисмо што прије за Београд. Жалимо што нијесмо у првим редовима.

У 22 часа примам депешу Прве пролетерске: „Водимо тешку борбу за Авалу. Садејствујемо са Црвеном арми-

јом!“ Дешифровах депешу и уписах. Изадох у башту да посматрам борбу. Догледом видим Авалу. Руски топови туку врх. Бацачке мине допуњавају. Дуги рафали митраљеза се сливају са топовима и минама. Пушке се и не чују. Виде се пламенови и од ручних бомби. Авала је важна стратегијска тачка. Нјемци је морају бранити крваво. Прва пролетерска има и овдје част да прва уђе у слободни Београд. Посебно VI београдски батаљон.

Гори читава Авала. Такав утисак имам. Све се слило у општу јекну свемогућег оружја: топови, мине, ручне бомбе и дуги рафали шараца.

Тако пуна два сата. И већ понестаје борбе на десном крилу. Заокружују Авалу.

14. октобар

У 6 сати буди ме курир Боро. Покрет! Правац Бањица! Скочих на ноге. Наредих: хитна спрема за покрет. Толико очекивани покрет за слободни Београд. И колона коњаника и коморе креће се преко Баба. Пјесма се ори широм села. Лијево нам осташе Парцани. Лијепо србијанско село утонуло у баште. Стижемо у Раљу. Стоји колона на коси изнад варошице. Посматрамо дугу колону тенкова, камиона, мотоцикла како цестом јури за Београд. Штурмовици парају ведро небо. Контролишу цесту и штите дугу колону од њемачких авиона. Догледом лијепо видим петокраку на авиону. Приђе један грађанин из Раље и прича како су јутрос црвеноармејци оборили три њемачка авиона. Погинуло је пет сељака од бомбардовања.

Спусти се колона поред фабрике цемента. Више камиона и два тенка стоје изрешетани на крају улице. Не задржавамо се. Камиони Црвене армије јуре цестом. Моја колона јарком маршује.

— Друже мајоре, црвеноармејац је одређен да буде веза у Штабу дивизије — наш курир Боро показа ми на младог официра.

Упознајемо се. Млади потпоручник. Први сусрет и упознавање са нама драгим суборцима — храбрим црвеноармејцима.

Пита ме црвеноармејац за професију. Судија. Он ми каже да је био управитељ учитељске школе. Поред нас јуре тенкови, камиони. Поред цесте преврнут њемачки тенк. Неоштећен. Прва пролетерска га преврнула синоћ. Гледамо како су тенкови избраздали њиве. Руски скренули јер су се плашили да су Нијемци минирали цесту. На цести велики руски тенк. Јутрос су га њемачки авиони запалили. Крај пута двије свежје хумке. Дјевојке из села засуле су гробље свјежим цвијећем.

Гледам догледом Авалу — гроб Незнаног јунака. Тутње тенкови. Један колос пролази за Београд. Склањам ван цесте мојег коњића.

— То твој тенк! — пита ме уз осмјех један црвеноармејац.

Маршујемо испод Авале. Поред нас непрекидна колона. Црвеноармејци са камиона довикују нам и машу. Пјесма се ори. Чује се хука авиона. Наредих да се колона одмах склања у шуму. Изнад нас хуче њемачки ловци. Дуги митраљески рафали из авиона. Црвеноармејци се уопште не склањају и не обраћају пажњу на авионе. И погине један војник.

— Зашто се не склањају. Мало, док авиони не прођу? Видите, војник непомерно погине? — питам мојег сапутника црвеноармејца.

— Ничево! Свако на свој задатак; И одмахну руком.

Испод Авале тенк до тенка. Камиони. Путнички аутомобили. Поред цесте одмарају се официри, војници, међу којима и доста жена-бораца — црвеноармејки.

Маршује дуга колона коњаника преко села Јајинаца. То су органи Штаба првог корпуса и наше Прве пролетерске дивизије. Ивицом цесте ми. Цестом тенкови, камиони, артиљерија Црвене армије. Налијећу њемачки авиони у бришућем лету, изнад кровова кућа. Склањам се иза куће. Ту стоји потпуковник Црвене армије. Гледа догледом доље ка Топчидеру. Стадох поред њега. Гледам и ја. Дедиње, Бањица, враћам се на Кошутњак. Познати и драги крајеви.

Одједном нека страшна хука изнад глава. Уши заглухнуше од те хуке. Људи се погнуше. Коњи скачу.

— Каћуше! Каћуше! — као за себе рече потпуковник Црвене армије, командант „каћуша“.

Чује се потмула тутњава од детонација доље у долини Топчидера. Схватих да су то каћуше дејствовале. Видим како излазе из баште два камиона. На њима два реда неких шина. Сличне шинама за воз. Први пут видим легендарне каћуше.

Потпуковник каже да су јако убојите. Страшно тукү пјешадију. Психички та детонација јако дјелује. Деморалише непријатељске борце.

Наредих да се моји размјесте у башти и иза кућа. Даље се не може. Ту су положаји. Само тутњи. Авиони, и њемачки и штурмовици. Све се то слило у општу хуку. Не знам гдје је наш положај, а гдје њемачки.

У 16 часова позва ме командант каћуша да пођем са њим на положај. Ускочисмо у лака кола. Кола јуре асфалтом. Први пут аутом од јулског устанка. Посебно задовољство што идем за Београд. Кратка вожња. Ту је положај. Огромном брзином се сцене одвијају. Искочих из кола. Ту је мој матични батаљон. Води крваву борбу. Грми и тутњи. Зрна зује, мине експлодирају. Борци ивицом косе, заузели положај. Поред цесте стоји политички комесар Првог батаљона Прве пролетерске бригаде друг Блажо Попивода³.

Здраво! Здраво!

— Вила издајника Недића! Ту је живео тај велики изрод! И показа ми руком политком Попивода, гледају-

Борци Народноосло-
бодилачке војске за
време борби за осло-
бођење Београда

Les combattants de
l'Armée de libération
durant les combats
pour la libération de
Belgrade

Катуше у дејству у
борбама октобра
1944.

Les «orgues» sovié-
tique en action en
octobre 1944

Београђани учеству-
ју у ослобођењу сво-
га града

Les Belgradois par-
ticipent à la libéra-
tion de leur ville.

ћи у правцу Бањичког виса гдје су се Нијемци укопали. То је на домету пушке. Зрна дугих рафала из њемачких шараца зује око главе као оснице. Нико се не склања. Свако се креће својим правцем. Од тугаве и експлозија уши су заглухнуле. Преко наших глава хуче топовске гранате и руске и њемачке.

— Товариш мајор, приди сјуда!

Чујем глас потпуковника Црвене армије, са којим сам дошао.

Растадох се са Попиводом. Ускочих у кола. Зује зрна митраљеска. Зачу се страшна експлозија. Бацачка мина удари поред цесте. Затрпа бусење наша кола. Јуримо без задржавања. Иза окуке кола стадоше. Мотор не ради. Изабосмо из кола. Цури бензин из мотора. Потпуковник црвеноармејац румен у лицу;

— Пођимо! — каже ми.

Брзим корацима пође уз башту у правцу истока. Горе се на коси чују страшне детонације. Немам секције па и не знам како се ова коса зове. Знам да се та села зову Јајинци. Уши су ми заглухнуле. Послије пет минута пењања уз благу стрмен најбосмо на прве топове. Тукү Бањички вис. Гледам догледом гдје падају гранате. Управо гдје се дуж Бањичког виса диже густ дим. Као да гори читаво брдо. Сваки топ туче у свом правцу. То су блиска одстојања за топове. Иза нас страшна детонација. Експлодирају њемачке гранате. Траже руске топове.

Стрчах на цесту. Црвеноармејци се врзмају.

На цести већа група бораца. Чујем гласан смијех. Окупила се група официра Црвене армије. Видим на цести стоји један коњ. Потрчах тамо. У кругу наш противколаски топ. Коњ га вуче цестом на положај. То је свима нама из Прве познати противколац, којим смо се поносили због убојитости. То је топ којим је Љубез Марић зимус код Дувна на цести чекао, тучао и натјерао у бјекство колону њемачких тенкова. Сада се црвеноармејци њему смију што је тако мали и што га коњ вуче. Криво ми што не знам руски па да им јасно и гласно изнесем његову историју. Да им

изнесем колико је њемачких тенкова пробушио.

Довикнух нашем тобцији да продужи. Бригада је близу.

Колона тенкова се креће њивама у правцу Дедиња. Припреме за напад на Дедиње и Бањицу. У правцу Дедиња напада Осма црногорска бригада под командом Сава Машковића⁴. Борба се води несмањеном жестином. 17 часова. Све жешћа је на положају Бањички вис — Дедиње и у правцу Вождовца. Ту су Прва пролетерска и Осма црногорска. Резерве су још и Тринаеста „Раде Кончар“ и Трећа крајишка. Оне ће даље у граду ступити у прве редове. Крајишници пјевају. Хармонике јече у свим баталјонима. Крајишници нападају. Тенкови у стрељачком строју све више се приближавају. Дејствују стално из топова. Диме, брекћу, шкрипе гусјенице. Гранате њемачке експлодирају око њих. Паклена ватра се чује на Бањичком вису. Заостали су руски тенкови.

Мрак се спушта над Београдом. Несмањена борба се води. То је прави пакао. Гори Бањички вис и Дедиње. Можда је то одлучујућа битка за Београд.

У 20 часова борба се утиша. Дедиње и Бањички вис су ослобођени.

15. октобар

Јајинци. Цијеле ноћи се чује борба. Војска цестом стално пролази. Диван јесењи дан. Чудно да нема њемачких авиона. Прва пролетерска јавља: „Водимо борбу за Славију!“ Веселе. Повици. Пјесма. Ми смо спремни за покрет. Међутим, наређења нема. Имамо много коња, па је боље да смо ван града.

У 13 часова дође толико очекивано наређење: „Крените! Правац — Славија!“ За трен ока смо спремни. Дуга колона. Цеста закрчена. Преврнути тенкови. Запаљени камиони. Поред цесте мртви Нијемци. Више свежих хумки. Борба се чује непрекидно у Београду. Гледам догледом: Дедиње порушено. Куће избушене. Вождовац је слободан. Народ на улицама. Наша колона се цестом спусти на Ауто-команду.

14 часова. Ауто-команда. Много је народа иако зује зрна. Води се борба за Славију. Поздравља нас народ. Вичу: „Живјели ослободиоци!“ — „Живјели побједници!“ Поклици се утапају у тугњаву борбе.

Наилазимо на мртве Нијемце. Мало даље наилазимо на два мртва црвеноармејца. Прекривени ћебетом. Нема времена да их сахране. Иде се напријед. Прво рањенике пребацују у болнице. Закрчене улице запаљеним камионима.

Борба се води несмањеном жестином. Хитам да дођем у додир са командантом и комесаром Прве пролетерске дивизије. Немам шта да преко радиостанице јавим другу Титу, јер ми командант није послао депешу. Курир ми рече да је Штаб код Треће крајишке бригаде. Зато се журим. Зрна реско ударају у зид поред којег јурим. Народ виче: „Живјели ослободиоци!“ Скрећем Бокељском улицом јер ме киша куршума дочека ту, код споменика Франше Д'Епера. Ево познате улице. Скрећем Небојшином улицом. Мој вранчић се тешко креће по асфалу. Изадох код Караборђевог парка. Даље се не може од експлозије топовских граната и бацачких мина. Ту су Крајишници.

Питам за Штаб бригаде. Кажу ми да је тамо негде десно. Идем споредном улицом. Народ свуда на улицама. Показују борцима куда се може проћи. Неко позива Крајишнике, јавља да су тамо на једном крову Нијемци. Једна десетина трком одјури. Јака борба се поведе. Мноштво народа око куће. Борци их моле да се мало склоне. Људи вичу како ће и они сада доћи до пушака, па ће се и они борити. Једва ако је прошло пет минута и Нијемци излазе из куће с подигнутим рукама. Вичу жене, пљују их. А Нијемци, њих око 60, рукама заклањају очи.

Код Светосавске цркве води се тешка борба. Крајишници јуришају. Ручне бомбе рију њемачке ровове на крају паркића.

На улици попадали мртви Нијемци. Има и Крајишника. Нема времена да мртве склоне само рањене хитно носе.

Учини ми се да у парку јењава борба. И, доиста, Крајишници су већ на вр-

ху Светосавске улице. Све се то филмском брзином одвија. Не могу да дођем у додир са командантом дивизије. Рекоше ми да је отишао до Прве пролетерске. Одређени минут, када имам везу, преко радио-станице, са телеграфистом друга Тита — прошао је.

Иза једне шестоспратнице Крајишници поведоше козарачко коло. Одјекну позната пјесма:

— Ој Козаро, ој Козаро, пуна ли си листа,

још је више, још је више, младих комуниста!

Око кола много народа који посматра. Али нико се од грађана не хвата у коло.

Групу једна бацачка мина мало даље од кола у парку. Нико се на то не осврће. Коло се креће и пјесма ори, а народ посматра и аплаудира.

Гледам низ Светосавску улицу. Видим у Краља Милана улици кућа горн. Ту испред мене, на углу улице, три њемачка тијела.

Приспје и наша пратећа чета. Рекох абутанту Томићу да пронађе зграду гаје да се смјестимо. Он одабра зграду у Светосавској улици бр. 41 и испразни је. Инсталирасмо радио-станицу и телефон. Постависмо стражу на улазу. И одмах курири почеше да пристижу из бригада и других дивизија.

Сталпо је уз мене Црвеноармејац који је одређен за везу са нашом дивизијом.

У мраку, са крова куће посматрам Београд. Борба се чује у цијелом граду. Види се много пожара. Крваво се Нијемци бране. Бећо Лазовић био је код Осме црногорске и прича ми да она води страшне борбе доље у Улици Краља Милана.

Друг Лола Вујошевић се хвали да су се Италијани из батаљона „Гарибалди“, чији је он комесар, одлично борили на улицама Београда. Прва пролетерска се вечерас налази већ код Народне скупштине. Врло оштре се борбе воле. Кућу по кућу ослобађа.

У граду свечано расположење. Пјесма и поклици: „Живјела слобода! Живјели ослободиоци!“

Који год борац дође у Штаб дивизије има много новости и интересантних доживљаја да исприча. Много грађана приступа у бригаде. Данас су бригаде по броју људи два пута веће.

Формирана је Команда града Београда. За команданта града наименован је Љубодраг Бурин, некадашњи командант Друге пролетерске.

16. октобар

У току ноћи чује се непрекидна жестока борба. На све стране пуца. Читав град је у покрету. Нема полицијског часа. Слободно се и грађани крећу. Обилазе своје ближње.

Рађа се сунце иза Звездаре. Лијеп, сунчан и пријатан јесењи дан. Борба се води несмањеном жестином. Митраљези се и не чују од јеке топова и разних експлозија. Повремено зацикће рој дум-дум зрна изнад петокатнице у којој смо смештени. Цијенимо да то фрицеви негде у близини држе неку кућу.

Истрчах на кров зграде. Посматрам Београд. Улица Краља Милана, Теразије, Народно позориште. Ту су положаји Прве дивизије. Лијево, чује се борба, око Државне болнице и Мостара. Чује се борба и на Чукарици. Зар су толико упорни да на тако уском појасу остану иако сваког минута могу бити одсјечени. Истина, могу преко Саве да се повуку.

9 часова. Отпоче борба у близини наше куће. Машингевери дугим рафалима зацикташе. Шарац надјача машинке. Сви дохватисмо своје оружје у руке и истрчасмо на улицу. Развисмо се у стријелце. Борба се приближава. Још не видимо непријатеља. Зрна зује и ударају у зидове зграде.

Сусједном улицом видим како се поред зграда лагано приближава ред Нијемаца. Отворих из моје машинке ватру. Прибише се уз зидове. Поред мене један Крајишник са шарцем стаде и поче дугим рафалима да туче Нијемце. Отвори се ватра из разних оружја. Нијемци покушавају да уђу у капије. Дочекаше их и отуда оловна зрна. Одлучише се да јуришају и да се пробијају у правцу

Караборђевог парка. Отвори се паклена ватра на њих. Поклици на јуриш са свих страна. Жестока улична борба. Истина, сада неравномјерна. Ми смо надмоћнији. Падају мртви Нијемци. Ми смо сви у заклонима. Борци наше пратеће чете на челу с командиром чете Мићом Вујошевићем стежу обруч око Нијемаца. Опкољени Нијемци дижу руке и оружје бацају по улици. Наредих да фрицеве утјерају у двориште наше зграде. Како улазе на капију тако их бројим. Набројих четрдесет. Крвави, блатњави, изгребани и унезверена погледа.

Маса народа се окупила на улици. Живо коментаришу о току борбе. Два младића чврсто држе пушке отете од Нијемаца и одмах иду у Осму црногорску бригаду. Њени борци су ослободили њихову кућу. Видјели су како се храбро боре, па желе да иду у ту бригаду.

Борба се води несмањеном жестином у дијелу града према Сави. Око 12 часова чује се жестока борба горе на Звездари. Телефоном ми се јави Љубез Марић да то Нијемци надиру из Смедерева. Дочекала их је Пета крајишка дивизија. Попех се на кров зграде и посматрам Звездару. Земља гори. Кључа као у kazanу. Крајишници се боре са Нијемцима. Ту проћи неће.

Топови дуж Саве непрестано тучу. Са обје стране. Каћуше тучу негде од Топчидера. Њемачке хаубице тучу тамо гдје су отприлике каћуше. Траже их. Не знају да се каћуше чим испале брзо удаљавају даље у позадину.

Позва ме курир Милош да сиђем. Стрчах у канцеларију. Када уђох угледах човјека 40-тих година. Елегантан. Лијепо одјело. Шешир у руци.

— Добар дан! Шта желите? — обрати се госту.

— Рудолф Шафер, амбасадор Швајцарске. Ваше чиновне не познајем. Извините што вас по чину не ословљавам.

— Није важно да знате чин. Само изволите и изнесите шта желите?

— Желео бих знати ваше чиновне?!

— То су знаци мајора Титове армије!

— Драго ми је! Ваш ордонанс ми рече да сте пре рата били судија. Где

сте студирали правне науке? Може ли се знати?

— Овдје у Београду. Молим шта желите? — навалио сам ја, да скратимо разговор и да пређемо на главну ствар.

— Знате, ја сам примио на себе да обављам послове и турске државе и да им пазим на амбасаду. То Вам стављам до знања. Молио бих Ваше власти да ништа не дирају што припада турској амбасади док је ја не предам неком њиховом представнику.

Упознах га са нашим ставом да ми поштујемо сва страна представништва, чије државе нијесу у ратном стању са народном армијом. Може без бриге да обавља своју дужност.

Поздрависмо се. Уђе у своја кола и пође слободним улицама.

Наиђе код мене Лала, командант IV батаљона „Краљевачког“, Прве пролетерске бригаде. Исприча ми да су 14. октобра споредним улицама доспели све до краљевског двора. Ту се сукобили са Нијемцима и успјели да се пробију натраг и убу у састав бригаде. Тамо је остао Рајо са куриром читав јучерашњи дан. Мислили су да је погинуо или да је заробљен. Међутим, они се скрили у неким рушевинама, гдје су јуче цио дан преданили. Синоћ су успјели да изабу здрави и живи. Рече ми Лала да је Прва код Инвалидског дома и код Народног позоришта. Бране се Нијемци до посљедњег војника.

Пробох са Лалом до Прве пролетерске. Јуримо колима слободним улицама. Свуда крш и лом. Преврнути тенк, спаљени камион. Мртви Нијемци још на травњацима. Пролазимо поред скупштине. Поред зграде *Времена* (данас штампарија *Борба*).

Прва већ заобишла Инвалидски дом (данас Дом армије). Заокружује Народно позориште. Нијемци запосјели сваки прозор. Шарци дугим рафалима сипају. Киша олова пада по улици. Нема оних зграда гдје су биле познате посластичарнице „Пеливан“. Тако се са ове стране не може прићи позоришту. Отворен терен. Дијелови Прве нападају и цио простор на тргу код Кнежева споменика. На Теразијама Прва има везу са Осмом црногорском бригадом. Ни-

јемци стално држе под јаком ватром сваки прелаз улице и сваку капију. Стални двобоји шараца. Права има данас неколико противколских топова. Отели су их од Нијемаца. Чим осмотре њемачке шарце, одмах их противколац ућутка. Истина, тако и Нијемци раде са нашим. Посматрам догледом прозоре Народног позоришта и осталих зграда. Видимо како је мецима изрешетан споменик кнеза Михаила.

Чује се авион. Њемачки овога пута. Пикира. Испусти тешку бомбу. Хучи и пробија ваздух. Види се, врло је велика. Сви је пратимо. И видимо да ће пасти тамо иза Албаније. И доиста тамо се чу туп удар. Као огромни комад гвожђа кад лупи. Уз саме темеље зграде. Чекамо експлозију. Очекујемо да ће дигнути у ваздух Албанију. Унутра Нијемци све до 12. спрата. То би им била велика гробница. Узалуд ишчекивање. Нема експлозије. Затаји. Сви псују.

Напустих положај. Колима побох назад. Сада другим улицама. Свуда иста слика. Курири причају како се често чује по граду да вичу грађани, позивају борце у помоћ. И последије краћег пушкарања извучу из подрума Нијемца. Неки се не предају.

У улици краља Милутина, ближе Ташмајдану, улица закрчена. Изабосмо из кола. Оштра борба се води. Ручне бомбе дејствују, машинке, шарци. Сужава се фронт. Из једне зграде излазе Нијемци са уздигнутим рукама.

16 часова. Уђе брица Здравко код мене и каже ми да се види непрегледна колона Нијемаца тамо ка Дедињу. Изабосмо. Искрај парка гледам догледом дугу колону. Пратим је далеко одозго и видим како промиче ка Ауто-команди, и даље за Дедиње.

Један наш мајор Крајишник из Пете дивизије прође и прича ми да је његова дивизија у садејству са Црвеном армијом заробила око двије хиљаде Нијемаца. Цијени са да је убијено преко три хиљаде. Опкољена је и готово уништена она корпусна група Нијемаца која је долазила од Смедерева и Пожаревца. Заплијењен је огромни ратни материјал: топови, кола, камиони, мотоцикли. Много пушака, шараца, митраљеза и

муниције. Да је продрла та група Нијемаца са тенковима, битка за Београд би се продужила за неколико дана, јер су били наоружани до зуба.

Цио дан се борба води. Страшна упорност Нијемаца. Данас већ држе само уски појас поред Саве. Чему им таква упорност.

Нема данас њемачких авиона. Наш осматрач ми рече да је видио само седам-осам авиона Црвене армије.

Мој пријатељ црвеноармејац, који је додијељен за везу код моје дивизије, по цио дан ту сједи. Слуша радио. Иначе не знам у чему је то његово задужење. Нико ме се не јавља. Нико ништа од њега и не тражи. Позвах га да изађемо на улицу. Прихвати позив. Изађосмо и пођосмо у правцу Државне болнице. Улицом јуре тенкови, камиони. Наиђе једна колона од двадесет кађуша. Мој пријатељ их са задовољством посматра. На овим шинама виде се гранате на задњем дијелу. Имају изглед топовске гранате, а дуге су до 70 цм, позади имају пропелер као бацачке мине. Прича ми црвеноармејац да их пали шофер у камиону. Електричним путем се пале. Но, ни он, а ни други официри, не знају састав граната и управљање кађушом. То само специјалисти знају.

Колико могу оцијенити, линија фронта је иста као и јутрос. Борба се води непрестано. Пожари се виде преко Теразија па тамо ка Калемегдану. Причају ови наши обавјештајци да Нијемци минирају и пале куће које морају да напусте.

Слушам радио-вијести. Борбе се воде у читавој Југославији. Лондон јави да је ослобођен Ниш. То је велики успјех. Дивна побједа. Ниш је велики град.

Црвена армија напредује преко Мађарске.

Западни савезници напредују у Италији и Француској.

Не можемо да чујемо Слободну Југославију. Штета. Она опширно јавља о борбама широм Југославије.

17. октобар

Пробуди ме експлозија. Устадох. Два сата је. Изађох на кров. Средином

идем. Гледам град. Борба се води непрестано. Само туђи. Топови најбрже тучу тамо негдаје на Чукарици. Даље код земунског моста види се неки велики пожар. Можда Нијемци пале шта не могу да повуку за собом.

Наиђе Црни (Сретен Жујовић) и даде ми један пакет. И каже ми:

— Колико ми рекоше, ту су „споменице 1941.“ да се уруче борцима од 1941. године. Друг Тито је то послао.

Уз „Споменицу“ су приложене и потврде које треба дати носиоцима. Одмах прионух на посао. Састављам спискове носилаца „Споменице“. Најприје за ове другове из Штаба, па из бригаде.

Јутрос се тек сретох са Милошем Вучковићем⁵, први пут од како је пошао са радио-станицом у ослобођени Београд. Укратко ми исприча како је ушао у Београд као „министар“ издајника Недића. Пита ме како сам дешифровао његове депеше које ми је слао из Београда. Била му се покварила радио-станција. Одлично је прошао. То је смјелост и сналажљивост наших бораца. Усред окупираног Београда пролетер улази дању аутомобилом.

Истрчах на моју осматрачницу. Борба непрестана. Гледам 12 штурмовика како бомбардују Земун. Ниско лете. Њемачка артиљерија их туче. Гранате се око авиона распрскавају.

Топови брзом паљбом тучу негдаје тамо преко Звездаре. Друга велика њемачка група од Смедерева. Има их преко дванаест хиљада. И поново им је пошла у сусрет Пета крајишка дивизија.

Јокаш Брајовић⁶, политички комесар Осме црногорске бригаде наиђе. Спремих се и са њим колима пођох на њихов положај. Пролазимо поред двора. Ту је Штаб бригаде. Командант Машковић је на положају. Курир нас одведе код Машковића. Пролазим неким ходницима. Ови наши курири одлично се сналазе и у овим градским катакомбама, као и у планинским кланцима. Води се борба за Игуманову палату на Теразијама. Спрат по спрат. Ручне бомбе, машинке само дејствују. Утекоше неколико Нијемаца и на кров. Куда ли

мисле са крова да одступе. Остаје им да главачки скачу на улицу.

Командант Машковић, на блоку написа кратак извештај команданту Прве дивизије:

„Бригада избила на Теразије. Игуманова палата очишћена. Нијемци туку сваку стопу на Теразијама. Немогућ прелаз!“

И ја убиљежих овај извештај, да бих га записао у књигу извештаја.

Командант Машковић ми показује њемачка утврђења са лијеве стране Теразија. Сваки пролаз, сваки прозор на десној страни улице Нијемци засипају кишом олова. Њихови топови врло брзо туку наше митраљезе чим их осјете. Њихови снајпери са кровова кућа само мјеркају наше стријелце. Једна мала грешка и непажња и право у главу поодак. Тако наши руководиоци водова страдају. Они хоће примјером да покажу младим борцима.

— Масовно јунаштво бораца у бригади! Милина је командовати таквом бригадом. Мислио сам да ћу се тешко снаћи послје Прве пролетерске. Међутим, брзо сам се сродно са овим јунацима — са задовољством ми прича командант Машковић о својој бригади.

— Морамо много радити са младим борцима, да их упознамо са циљевима наше борбе, да истински заволе нашу армију. Морамо их учити како се ваља борити и нарочито како се треба односити према народу. Ускоро ћемо кренути даље, у нове крајеве наше домовине, са заносом каже политком бригаде Брајовић.

Борба се чује сада још јаче тамо око Авале. Топ топу не да одушка. Наваљују Нијемци, хоће по сваку цијену да се споје са онима у Београду. Сада је јасно да се Нијемци у Београду овако боре што чекају ову групацију из Смедерева. Сазнаје се да су Нијемци напустили Пожаревац и Смедерево.

Друг Љубез Марић, који ради у ОЗН-и Прве дивизије, исприча ми да је јутрос био испод Авале. Козарчани су горе. Са њима је и 21. српска дивизија којом командује наш Милојевић. Сви су изгледи да ће убрзо уништити ту

групацију Нијемаца. Броја им се не зна колико их има. Руси су послали велику моторизацију и артилерију испод Авале. Јуришају Нијемци, а јуришају и наши. Хиљаде мртвих Нијемаца остаје по њивама и брдима. Послије подне Нијемци покушавају да се испод Авале, преко Раље и Ришња, пробију у правцу Обреновца. Пошто не могу за Београд, сада покушавају да умакну тим правцем.

Затим прича да Нијемци у селима испод Авале чине страшне злочине. Кољу народ редом у селима у која уђу.

Зачуше се јаке експлозије на Славији. Експлодира неколико граната уз загушујући тресак недалеко од наше зграде. Метални дјелићи граната фијучу у ваздуху. Добују парчићи по крововима зграда и разбијају црепове.

Гледам догледом како авиони Црвене армије бомбардују негде по Бежанијској коси. Туче их њемачка артиљерија. Ништа их не омета. Пикирају, бомбардују и митраљирају иако око њих топовске гранате диме.

Замјеник политкома Прве пролетерске бригаде, друг Комнен Жугић⁷ наиђе. Пита за новости. Каже ми да иде у Радио-Београд. Позва и мене. Сједосмо у кола. Шофер је Београђанин, па познаје улице и вјешто избегава закрчене. Ето нас у згради гдје је београдска радио-станица. Све је очувано. Неки инжењери се мувају по згради. Улазимо од сале до сале. Први пут гледамо све те инсталације. Главни инжењер нам каже: „Све је очувано и исправно. Нијемци су је били минирали, али наши људи су је очували. Искључили су mine и бранили своју кућу, гдје су радили. Знали смо вриједност радио-станице! Нема струје иначе бисмо могли одмах да емитујемо радио-вијести.“ — Показује нам гдје сједи спикер и како се емитује. Значи, чим се електричне инсталације поправе све ће бити спремно за радио-емисију. То је моћно средство за нашу пропаганду. Овадје се слабо чује радио-станица „Слободна Југославија“, па слушамо Москву и Лондон.

Предложих Комнену да пођемо до бившег *Времена* да видимо како стоји

са штампаријом. Хоће ли ускоро да почне са изласком *Борбе*. Тај предлог друг Комнен радо прими, јер много жели да и те новинске ротације погледа.

Пошто прегледасмо штампарију крену смо даље.

Испред Скупштине експлодира једна граната уз заглашујућу треску и разора земљу у парку. Бусење земље засу наша кола. Шофер даде јачи гас и кола брже појурише. Свјетло из кола освјетљава закрчене улице. Ту дрво оборено топовском гранатом, тамо неки камион се препријечио. Мотор му стао и војници се око њега мувају.

Наша кола најбоше поред Цветног трга. Чује се штактање митраљеза и засу нас киша олова. Брзо шофер скрену Његошевом улицом. У канцеларији ме чека више курира. Сваки нешто тражи. Курир друга „Шпанца“⁸, (генерала Лекића, команданта XII корпуса), доноси кратку цедулицу на којој пише: „Моји рођени пролетери, шта има ново код вас? Ми се крваво бијемо. Шпанец“.

Кратко му одговорих да смо сви живи и здрави.

И осталим куририма одговорих на тражење.

18. октобар

Цијеле ноћи чује се борба. Тутње топови. Устадох. Пет часова.

Пола Београда је освијетљено. Види се велики пожар доље код железничке станице. Од њега је и осветљен дио Београда окренут ка железничкој станици. И око Калемегдана виде се пожари. Тамо и штекћу митраљези. Непрестано топови дејствују обалом Саве од Чукарице па тамо до Дунава. Тутњи улицама или од борбе или, на другој, слободној страни, од тенкова, камиона, мотоцикла. Дивно се разазнаје по јачини борбе како се стеже обруч наших јединица ка обали Саве. То видим и по пожарима, по експлозијама мина и ручних бомби и по штектању митраљеза.

У 9 часова изадох на осматрачницу. Јаке детонације ме извукоше. Видим три њемачка бомбардера како бомбардују Дедиње. Тамо је штаб корпуса.

Шпијуни им јавили. Црвеноармејска противавионска артиљерија туче њемачке авионе. Диме гранате око њих. И не издржаше, већ великом брзином бјеже преко Саве. Њемачка тешка артиљерија туче тамо ка Топчидеру. Отуда се чују каћуше, па их Нијемци траже. Чини ми се да је борба око Калемегдана достигла врхунац.

Најбо Милован Милачић. Прича ми да је Осма црногорска бригада ослободила „Москву“. За сваку собу се водила борба. Несхватљива је упорност ових фашистичких идиота.

Више страних дипломата долази. Траже да им се исправе овјере да могу радити по граду. Све их упућујем у Команду града Београда.

Дође код мене Аубез. Предложих му да пођемо до Прве. Успут ми прича да је био испод Авале. То је велика битка. То је Сутјеска за Нијемце. Успјели су да продру у Раљу и Рипањ. Једна група од 4.000 је потпуно разбијена. Сада их Крајишници разоружане скупљају. Нико не може све то пребројати; топови, камиони, тенкови, а митраљезима, шарцима и муницији ни броја се не зна.

Прву пролетерску нађосмо дуж улице краља Петра (сада улица 7 јула). Десно крило је изашло доље на Дунав. Рече нам командант бригаде Жарић да се Нијемци грчевито бране. За сваку кућу и подрум гину. Чудо једно каква упорност.

Иза једне велике зграде командни дио штаба Прве пролетерске. Имају пуне руке посла. Партијски руководиоца бригаде друг Жугић планира рад са новим борцима.

— Морамо нове борце прилагодити нашим тежњама. Видим како им сада борба изгледа лака. У ствари, није тако. Поготову ће бити тешко када пређемо у рововску борбу.

Морам да се вратим у своју базу. Грми на све стране. Звижде гранате, фијучу парчићи од гвожђа. Киша олова пада на улицу.

Туче руска артиљерија њемачке положаје, а њемачка наше. И само звижде гранате и укрштају се. Морамо још заобилазити јер су близу Нијемци. Још су на Теразијама и у Албанији. И из ша-

Ослободиоци Београда

Les libérateurs de Belgrade

Сусрет београђана са својим ослободиоцима

Rencontre des Belgradois avec leurs libérateurs

Београђани са борцима Црвене Армије Октобра 1944.

Les Belgradois avec les combattants de l'Armée rouge en octobre 1944

раца засипају улице. Црепови и стакла прекрили улице. Колико ће опет бити потребно да би се све то поправило. Мораћемо одмах оспособити све фабрике и отпочети са производњом.

12 сати. Опет јаке експлозије. Осам руских штурмовика бомбардују њемачке положаје код железничке станице и код старог земунског моста. Тутњи а високи стубови дима се дижу изнад Саве. Други налет штурмовика и сукну висок стуб пламена и дима. Затутњаше негде из Земуна њемачки противавионски топови. Туку авионе. Штурмовици се не осврћу на те гранате. И пошто добро обавише свој посао, свих осам ниско изнад Калемегдана изгубише се у магли према Панчеву. Тамо им је аеродром.

Сазнајем да је већ Команда града отворила неке мензе за грађане. Наши интендантсти истичу да су нашли мало хране у њемачким магацинима.

Борба се још чује тамо из Авале. Потмуло тутњи. Командант XII корпуса генерал Лекић јавља да су Нијемци стигли на његов сектор. Опкољени су и сада их уништавају. Много заробљених Нијемаца има. Значи чак до Умке су се пробали.

Поче мрак да се спушта. Посматрам са осматрачнице. Изгледа ми да је линија фронта иста. Личани су код Мостара. Не знам где је Жежељева бригада „Раде Кончар“. Не јавља се ни Трећа крајишка. Још су у резерви. Рече ми начелник штаба, друг Марковић да ће оне прећи у напад за ослобођење Земуна.

Интендант Драги Петровић ми се жали да не може да добије довољно намирница, а мора да спрема и за оперативни дио штаба и за нас.

— Очекивао сам да ћу бар у Београду моћи да спремим одговарајућу исхрану за штаб Прве пролетерске дивизије. Све је опљачкано и однето за Њемачку. Скупо ће то фашисти платити, — љутито рече Драги.

19. октобар

Пет часова је. Пожар на железничкој станици још се види. Штекћу ми

траљези иза Калемегдана. Ту у дијелу града око Теразија рећи су рафали шараца. Они се познају по брзини. Митраљеви оштрије и одсјечније добују. У правцу Авале чују се негде у даљини кратки рафали.

Сви су изгледи да се приводи крају битка за Београд на спољном сектору, па и у самом Београду.

Са изласком сунца отпоче и артиљерија. Гранате звижде лијево од мене. И снап граната груну у Караборћев парк. Узели су сада парк на нишан. Руше га немилосрдно. Бећо Лазовић дође код мене на осматрачницу да посматра како изгледа град и са кровова. Прича ми да је обиграо колима читав град. Бећо је стари партијски радник. У тешким данима дубоке илегалности преносио је многе партијске директиве Централног комитета Покрајинском комитету за Црну Гору. Провео је многе бесане ноћи пребацујући истакнуте револуционаре у илегалност (Николу Ковачевића и друге). Преживео је мучење полицијских целата у Сарајеву и Дубровнику 1936. Данас организује саобраћај у нашем граду.

Наиће и друг Љубичић до мене. Прича ми да му народ стално помаже при склањању оштећених тенкова, камиона, трамваја. Његова бригада оспособљава трамвајски и железнички саобраћај. Дунав-станицу је већ оспособила. Праве план већ са Русима да подижу мост на Дунаву за Панчево. Мора се регулисати саобраћај. Саобраћај је врло важан за вођење модерног рата.

Предложих другу Бећу да пођемо мало по граду. Сједе за волан и појурисмо улицама. Да видимо Теразије. Осма црногорска из хотела „Балкан“ дугим рафалима из шараца туче сваки прилаз, капију, прозор. Крваво бране и „Албанију“. Истина сада се и наши добро пазе. И наши знају где су њемачка гнијезда. Обиђосмо дијелове батаљона.

Предложих другу Бећу да пођемо Душановом улицом. Тражим штаб Краљевачког батаљона. У приземљу једне зграде нађох команданта Лалу. Рече ми да је ту и Рајова чета⁹. Посла курира да

га позове. Питам га како се десило да се одвоји од батаљона оне вечери.

— Четрнаестог октобра у 23 сата батаљон побе у напад. Моја је чета била у претходници. Знам само да рекоше да се налазимо на Славији. Кратак сукоб код једне зграде и, пошто савладасмо отпор, побосмо улицом. Једна колона лијевом страном улице, друга десном. Ја сам био на челу лијеве. Нико нема на улици. Прелазимо једну попречну улицу. Ту стоје на улици трамваји. Побосмо између трамваја. Размињујемо некакве камионе који стоје по средини улице. Унутра видимо шифере. Пресијецамо још неке улице. Најбемо на колону тенкова. Стоје. Унутра видимо тенкисте. Цијенимо да су руски. И не обраћамо пажњу на тенкове. Око њих видимо да се крећу војници. Нико са њима не говори. Ни они ништа не говоре.

Тамо око Славије чујемо страшну борбу. Удаљисмо се много, лијепо уочавам. То ми мало загонетно. Ми никако не долазимо у сукоб са Нијемцима. И не сумњам да је нешто ненормално, јер и не познајем Београд. Не познају га ни остали борци. Сви мисле да смо пошли неком попречном улицом и да су руски тенкови прије дошли од нас. Наилазимо на парк. Велико дрвеће са десне стране. Ту се заврши колона тенкова. Улијево се види нека широка улица. Улицом тутње камиони, тенкови, мотоциклисти, војска. И све то иде у оном правцу откуд ми долазимо. Иде у правцу гдје се води страшна борба. Иза последњег тенка изађе један војник са шлемом на глави. Викну нешто и зграби за прса борца до мене. И наступи рвање. Ја ухватих оног војника за раме и добро га дрмнух и кажем му: Баћушко, баћушко, ми Титови војници. Ми савезници.“ Он се окрену и викну „алт“. Тек га ја тада погледах, јер неки фар од аутомобила га освијетли са ове широке улице. Тада ја видјех да је то Нијемац. Како сам носио пушку на готовс, ја га са цијеви ударих колико сам имао снаге онако у уста и он паде одмах на улицу. И запрашташе пушке. Покренуше се тенкови, затутња са свих страна. Ја са оним другом ускочих у

прву капију. За нама још један утрча. Нијемаца много нагрну ту на улици. Видим да не можемо за батаљоном. Ја сам мислио да ће батаљон одмах у противјурши, па одлучим да останемо ту док се не поврати батаљон. Међутим, чујем да се борба удаљава. Предложим друговима да се одмах спустимо у подрум. Тако и урадисмо. Борба се не чује у близини. Као да у земљу утону батаљон. Управо све се слило у једну општу тутњаву. У очекивању да дође бригада и ноћ нам прође. Борба се води, чини нам се, близу, а тенкови и друго улицом само тутњи. Ми смо стално у приправности да пуцамо ако Нијемци уђу у подрум. Ходницима се чују цокуле. Чују се и Нијемци а неки људи говоре и српски. Ова три моја друга су млади борци из околине Београда. И тако смо провели и другу ноћ. Пред зору чујемо тенкове. Провирим и видим руске тенкове. На улици се не види нико. Позовем другове да кренемо и онда трчећи кренусмо поред кућа улицом док нијесмо претрчали попречну улицу. Чујемо борбу у слиједој улици. Убемо у капију и причекамо. Видимо на крају улице како наш батаљон наваљује. Ускоро избише наши борци и ми истрчимо и прикључимо се батаљону. Радости није било краја.

Чује се сада борба, чини ми се јача, око Калемегдана. Топови само грувају. Не чује се више борба иза Авале. Значи, са том групицом се рашчистило. У бази код мене гужва.

Друг Љубез Марић са његовим момцима бану код мене. Прича са великим одушевљењем о поразу Нијемаца код Авале.

— То је међу највећим побједама над Нијемцима. Према свим подацима које дају заробљени официри, посебно гестаповци, у овој групацији било је око двадесет хиљада Нијемаца. У њеном саставу се налазила Прва алпинска дивизија, 117. дивизија, два пука Бранденбург и дијелови још једне дивизије. Колико се могло пребројати, јуче је убијено око три хиљаде Нијемаца — остало је заробљено. Врло мало је по групама успјело да побјегне преко Космаја и тамо ка Босни. Колико је пре-

бројано и провјерено, заплијењено је преко 400 камиона и 80 топова, а муниције, пушака, митраљеза, шараца и другог — броја нема. Тако можемо све нове борце да наоружамо.

Чује се бомбардовање. 14 је часова. Изабосмо на кров. Око двадесет штурмовика пикирају и бомбардују око железничке станице. Високи стубови дима се дижу. Бомбардују Балканску улицу. Док десетак још кружи над Београдом, већ се други удаљују. Ови се још виде изнад Београда, а други се враћају од Панчева и сада бомбардују око Калемегдана. Ускоро су бомбардовали и Земун.

Борба се чује око Калемегдана и на Теразијама.

Курир ми прича да је тешко рањен и да је касније умро друг Миле Родић, политички комесар дивизијске артиљерије. Био је комесар наше пратеће чете у Босни. Диван, храбар, врло отресит борац и добар руководиоца. Жао ми тако доброг друга и млада човјека. Говоре другови да смо у бици за Београд изгубили прилично велики број руководећег кадра.

Погинули су Блажо Попивоца, комесар Првог батаљона и замјеник команданта истог батаљона друг Душан Милаутиновић. Оба су првоборци. Највише гине бораца при прелазу улица. Нијемци се притаје и борцима изгледа да их ту више нема. Међутим, чим побу преко улице покосе их из „шараца“.

Каже ми начелник штаба дивизије, друг Марковић, да се припрема у току ноћи општи напад широм фронта. То су завршне борбе за ослобођење Београда. Све имамо за општи напад. Људство, наоружање, вољу и одлучност.

20. октобар

Три сата. Лијепо се види како се све више збија фронт к обали Саве. Само кључа. Пожари. Истина, нијесу то пожари већег опсега. Сва могућа оруђа и оружја туку. Од топа до шараца. Пушке се и не чују. Очигледно, води се одлучна битка за ослобођење Београда. Светлећи меци као дуги траг од железничке станице у правцу Саборне цркве.

Сиbox у собу. Ни остали не спавају. Мишо Данон, брицо Здравко, Бора Нешковић и други леже. Причам им како се страшна борба води. Посљедњи и одлучни бој за слободу Београда.

У зору дође Бећо Лазовић. Прича да се воде страшне борбе. Очистили су Теразије и коначно је истакнута наша застава на највишој згради у Београду на Албанији. Три дана се око „Албаније“ воде врло јаке борбе.

Око шест сати јави ми се телефоном абутант команданта наше дивизије друг Томић и рече ми да је Прва бригада ослободила Калемегдан. Борба је била жестока. Имали смо прилично жртава. Пролетери су на јуриш заузели тврђаву. Крваво су се бранили Нијемци за сваки камен, зид, тунел, за сваку циглу.

Десет сати је. Налијеће преко сто авиона Црвене армије. Видимо и наше ловце како у бришућем лету пикирају и митраљирају. Истовремено прате и „штурмовике“. Сви смо пресрећни када видимо како наши авиони са нашом заставом и петокраком учествују у ослобођењу Београда. Штурмовици пикирају и бацају тешке бомбе око железничке станице. Пошто завршише са бомбардовањима почеше са митраљирањем. Нарочито су се окомили на мост на Сави. Оцијенисмо да Нијемци бјеже преко моста. Видимо како наши бацају ракете и дају знаке авијацији. Сада су близу порушеног пјешачког моста.

Десетак штурмовика бомбардују Земун. Интересантно је да топови нијесу тукли авионе док су били над Београдом. Сада их тек, кад су над Земунском туку. Значи да Нијемци немају артиљерију у Београду.

11 сати. Облаци се спустили над Савом. Чују се авиони. Гледамо. Видимо два ловца како пролијећу кроз облаке. То су њемачки. Хитро пикирају и бацају бомбе по дну Балканске улице. Оцијенисмо да је очишћена Балканска улица. И чује се само борба на обали Саве. Опште расположење код бораца. Доживјели смо да нас штити наша авијација о којој смо толико за све врјеме рата маштали.

Сада авиони стално пикирају тамо испред Земуна. Свијетлећи меци из ави-

ЗАПОВЕСТ

Врховног команданта Нов и Пој генерал-лајтнанту Пеку Далчевићу команданту армије у Западној Србији

После седам дана тешких и крвавих бојева 20 октобра 1944 године јединице наше Народно-ослободилачке војске, раме уз раме с јединицама херојске Црвене армије, ослободиле су Београд, славни и нападени главни град федеративне демократске Југославије.

Ова велика победа над најврсним непријатељем наших народа немачким окупатором од нарочито је значаја по томе, што су у борби за ослобођење јуначког Београда дали своју крв синови јуначке Шу-

мадије, јуначке Крајине и остале Босне, јуначке Црне Горе и синови Белог Загреба и Хрватског Загорја, синови кршине Лике, Далмације, Славоније, Војводине и синови Словеније. Та победа је у толико значајнија, што је извојевана заједно са јединицама славне, братске Црвене армије.

За вредно јунаштво и упорност у борби за ослобођење Београда изражавам своју захвалност и признање борцима, командирима, командантима и политичким комесарима Прве дивизије, Пете дивизије, Шесте дивизије, Двадесет и прве дивизије, Двадесет и осме дивизије, Шеснаесте дивизије, Тридесет и шесте дивизије и Једанаесте дивизије. Нашим борцима и командирима који су под вашом

командом извојевали ову историјску победу наши народи ће одати достојну захвалност.

Предложите за одликовање јединице и појединце који су се највише истакли у борби.

Слава палим херојима који су дали своје животе за слободу свога народа!

Смрт фашизму — слобода народу!

20. октобра 1944 год.

Врховни командант
Маршал Југославије
Ј. Б. — Тито

Заповест Врховног команданта Народноослободилачке војске и Партизанских одреда Југославије.

L'ordre du Commandant suprême de l'Armée de Libération et des Détachements Partisans de Yougoslavie du 20 octobre 1944

она снајају дугим рафалима. За све то вријеме наша артиљерија дејствује негде од Топчидера. Нарочито је брзом паљбом дејствовала ту одмах преко земунског моста када се удаљише авиони. Топове допуњују каћуше. Чује се њихово шиштање.

У 11 и 30 истрча један борац из наше чете и рече да ме хитно зову телефоном. Стрчах. Не разумијем добро телефонски пренос. Познајем глас ађутанта Томића.

— Ало, ало, Милоња! ... Београд ... Слобода! Молим га да лагано говори.

— Ало, ало! У 11 сати ослобођен је Београд. Мост је остао неоштећен. Наша Тринаеста пролетерска бригада је прешла у Земун. Отпочела је борбу за Земун! — заврши друг Томић.

— Просто не верујем да сам добро чуо — кажем другарици Грозди шифранткињи.

Јавих свима да је слободан Београд. Наста грљење, вика, пјесма. Опште весеље. Општа радост.

У 12 сати зове ме телефоном политиком дивизије Владо Шћекић и честита ослобођење нашег главног града. Рече ми да је наредио ађутанту Томићу и начелнику штаба Марковићу да про-

нађу неку погодну зграду у центру града, да се смјести Штаб дивизије. А ја да извршим све припреме за сеобу.

Са крова посматрамо слободни Београд. Улице су пуне народа. Општи покрет. И на наше улице је дошла слобода, радост и весеље. Хитају да виде гдје су вођене тешке и велике борбе. Да виде очима бојиште. Кровови су окићени. Посматрају свој слободни град.

Шеснаест часова. Сједим поред радио-станице. Телеграфиста Пупић прима депешу од друга Тита. Одмах дешифрирам:

„Честитам на херојском држању пролетера у борбама за ослобођење Београда ...“

Наиђе друг Јован Поповић и преложи ми да прођемо градом.

Ускочисмо у аутомобил. Јуримо преко Теразија. Позориште. Зауставише се кола испред „Главњаче“. Ништа не говоримо. Јован пође напријед, ја за њим. Једна хелија, па друга.

Стоји Јован Поповић¹⁰ на вратима уске хелије. Стоји и гледа ту уску собицу гдје је некада, у старој Југославији, пјесник, револуционар и комуниста тру-

нуо и био пребијан од агената ненародних режима.

— Хајдемо даље!

Промичу зграде, ту је Академија наука. Обилићев венац. Зграда Управе града. И даље идемо. Варош-капија. Још гранате експлодирају на улици. Зауставише се кола. Мјесто познато, у рушевинама.

— Ево шта су урадили варвари!

И сагну се Јован да подигне циглу, као да би хтио да испод те цигле нешто нађе.

Ту је била Народна библиотека. Стојимо и ћутимо. Ту је било хиљаде и хиљаде књига. Читаво културно благо наших народа.

Топовска граната грину на другој страни рушевина. Експлодира уз загушујућу треску. Метални дјелићи граната фијучу по ваздуху и падају по рушевини. Дим нас обави. Поџосмо.

Јован остаде у граду, а ја његовим колима поџох у моју базу. Улице пуне народа. Људи се весело крећу по групама, љубе се, грле. Општенародно весеље.

Увече се зачу штектање митраљеза, машинки, пушака. Истрчасмо на кров. У читавом граду се пуца. Град осветљен. Хиљаде разнобојних ракета пара небо. Освијетљен цио Београд. Види се као у подне. Зрна зује изнад наших глава. Пуца из сваке улице. Манифестацијама су се прикључили и црвеноармејци. Општенародно весеље.

Ово је највеличанственији ватромет који сам до данас видео. Разнобојним ракетама прикључују се дуге траке свјетлећих метака из шараца, које јуре право у небеско плаветнило и у висини се губе. Пуца се из аутомата, шараца и пушака. Из Земунa туче њемачка артиљерија. Чује се зујање граната. Експлодирају тамо негде око Теразија. Мисле да поремете весеље.

Слушамо радио Лондон. Јавља да је ослобођен Београд.

Москва чита наредбу о ослобођењу Београда.

Живјела слобода! Живио слободни Београд! -- ори се Београдом.

НАПОМЕНЕ

¹ Село Бабе налази се на домаку Авале и Космаја, са друге стране Раље.

² Аутор овог чланка у то време био је на дужности начелника шифрантског одељења Прве пролетерске дивизије.

³ Блажо Попивоца, погинуо у борбама на Бањници, октобра 1944.

⁴ Саво Машковић, командант Осме црногорске бригаде. Погинуо на сремском фронту 1945. Народни херој.

⁵ Милош Вучковић, народни херој. Сада пуковник ЈНА.

⁶ Јокаш Брајовић, сада наш дипломатски представник.

⁷ Комнен Жугић, народни херој. Умро после рата.

⁸ „Шпанац“ — Данило Лекић. Сада амбасадор у Бразилији.

⁹ Радомир Луковић-Рајо, политички комесар 2. чете 4. батаљона Прве пролетерске бригаде. Погинуо на сремском фронту 1945.

¹⁰ Јован Поповић, песник. Учесник у НОР-у од 1941. Умро 1952. године.

LES LUTTES POUR LA LIBERATION DE BELGRADE EN 1944

M. STIJOVIC

L'auteur fournit dans ce texte quelques données sur les luttes pour la libération de Belgrade en octobre 1944, sans donner toutefois une vue d'ensemble des opérations. Son article est composé de plusieurs parties qui donnent une idée de la situation de Belgrade du 13 au 20 octobre 1944. Le texte

dessine nombre de portraits héroïques des combattants de l'Armée de Libération Nationale.

A l'époque des luttes pour Belgrade l'auteur de cet article faisait fonction de directeur de la section du chiffre à la Première division prolétarienne. Le 13 octobre la

Première division prolétaire combattait sur le secteur Ralja — Avala — Belgrade. La Première brigade prolétaire qui faisait partie de cette division adressa la dépêche: «Engagés dans une lutte dure, nous agissons côte à côte avec l'Armée Rouge». Ensuite, Avala fut encerclé. La libération d'Avala représentait la liquidation du bastion ennemi le plus fort de la défense extérieure de la ville de Belgrade.

Le 14 octobre la Première brigade prolétaire, équipée de quelques chars et de peu d'artillerie arriva sur le plateau de Banjica et, appuyée de la VIIIème brigade monténégrine, réussit à le libérer. Le même jour dans l'après-midi le commandement du premier groupe d'armées donna l'ordre de commencer la lutte pour la libération de Belgrade. D'après cet ordre la Première division prolétaire avait pour tâche d'entreprendre une attaque dans la direction de Banjica — Dedinje — Bulevar Jugoslovenske Narodne Armije — rue Proleterskih Brigada — rue Moša Pijade — Kalemegdan.

En décrivant des approches de la ville, où il passait immédiatement après des combats, l'auteur dit: «Une colonne longue. La route embouteillée. Des chars renversés, des camions en feu. Le long de la route des Allemands morts. Plusieurs tombes fraîches. L'on entend sans cesse la lutte qui se poursuit à Belgrade. Nous voyons passer des chars, des «katioucha» russes, des camions. Je regarde à une longue-vue et constate que le quartier de Dedinje est démoli, celui de Voždovac aussi. Les rues sont pleines de monde bein que des balles sifflent partout». L'on voit le peuple danser ça et là: la population et ses libérateurs fêtent déjà la victoire.

Le 15 octobre, la Première brigade prolétaire combat à Slavija et se dirige vers le Boulevard de la Révolution pour arriver jusqu'à l'Assemblée à la tombée de la nuit. Ce même jour des Allemands tentaient de pénétrer de la ville de Smederevo vers Belgrade. Mais la Quatrième division leur s'opposa violemment. L'on mena des lutte exaspérées dans la ville entière. Des Allemands luttèrent désespérément essayant de pénétrer de toutes parts vers la ville. Vers minuit du 16 au 17 octobre des Allemands procédèrent avec le gros de leur forces à une dernière tentative de pénétrer vers Belgrade, mais des combattants de la Vingt-et-unième

division les rejetèrent. Dans la matinée du 17 octobre des Allemands furent définitivement rejetés vers Boleč. Dans l'entre-temps la Première division arriva jusqu'à Knežev Spomenik et jusqu'au Théâtre National. On combattait ici pour chaque maison. Des Allemands couvraient d'un feu intense chaque croisement de rue, chaque porte de maison. La place et l'espace autour du Théâtre se trouvaient sous un feu ennemi violent. L'on mena également des combats dans la rue Nemanjina et près de la gare principale. Des Allemands n'arrêtaient pas de bombarder la ville par des avions.

Le 18 octobre l'on procéda à l'attaque du groupe allemand encerclé dans la région de Boleč. Les brigades de la Vingt-et-unième division attaquèrent des forces allemandes les empêchant de pénétrer vers Belgrade. Nos combattants tuèrent à cette occasion 1.500 Allemands, en emprisonnèrent 1.100 et s'emparèrent d'un grand butin en armes et en munitions. Dans le secteur d'Avala des Allemands étaient encerclés. Les combats avaient duré la nuit du 18 au 19 et dans la journée du 19 octobre. Des Allemands laissèrent 4.000 morts et prisonniers.

Le 20 octobre eut lieu le combat décisif pour la libération de Belgrade. Après les trois jours de combats à Terazije, et autour du palais «Albadija», la Première brigade prolétaire arriva à Kalemegdan. La forteresse fut prise d'assaut. Des Allemands combattaient pour «chaque pierre, chaque mur, chaque tunnel, chaque brique». L'aviation de l'Armée Rouge bombardait les positions allemandes près de la Save et ensuite celles de la ville de Zemun. Vers les 8 heures nos unités traversèrent le pont de la Save en direction de Zemun. La Treizième brigade prolétaire «Rade Končar» procéda à la lutte pour la libération de Zemun. Le commandement de la Première division reçut un télégramme du camarade Tito qui disait: «Félicitations pour l'attitude héroïque des prolétaires dans les combats pour la libération de Belgrade».

Le soir du 20 octobre Belgrade tout entière prit part à une grande fête. Des milliers de couleurs de feu d'artifice éclairaient la ville qui, malgré des ruines, paraissait magnifique.

